

ДЖЕРЕЛА ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ: ВИВЧЕННЯ ТА АНАЛІЗ

Рецензія на підручник Марії Казьмирчук «Джерела особового походження». – Київ.

Документи й рукописи особових архівів і колекцій, а також значний пласт мемуаристики, становлять значну й істотну частину документальних джерел, що висвітлюють історію нашого народу і його культури. Архіви державних і громадських діячів, учених, письменників, художників, музикантів, артистів багаті документами, необхідними для вивчення історії громадських рухів і розвитку суспільної думки, соціальної і політичної історії країни, історії науки і культури. У них найповніше відбилися справжні думки і дії людей, часто сховані від офіційної документації, зафіксувалися живі свідчення сучасників про історичні події, творча історія найкрупніших художніх та ідейних явищ, суспільні погляди і реальні взаємини людей у житті і боротьбі. У цих документах ми знаходимо і безпосередні, правдиві розповіді про життя людини, побут, відгуки сучасників на пересічні події свого часу, свідчення безпосередніх учасників великих історичних подій. Отже залучення багатющого матеріалу особового походження збагатить історичну науку новими фактами та ідеями.

Особливого значення джерела особового походження набувають на тлі сучасного методологічного пошуку у вітчизняній історичній науці, коли все більшу популярність отримує антропологічний підхід до вивчення минулого, частіше лунають заклики до вивчення історії повсякденності та мікроісторії тощо. Все це робить нову книгу молодого київського дослідниці Марії Казьмирчук «Джерела особового походження» настільним підручником не лише для молодих вчених, але й цікавим здобутком для досвідчених фахівців-істориків.

Рецензована праця М. Казьмирчук як за своєю архітектонікою й структурою, так і за постановкою проблем і фактичним викладенням матеріалу виокремлюється серед інших праць винятковою оригінальністю та самодостатністю. Структуру підручника становлять дев'ять основних розділів, які наповнені підрозділами, що робить книгу логічною і чітко структурованою.

Разом з тим, побіжне ознайомлення зі змістом праці дає чітке уявлення про три основних модулі, які складають курс: теорія особового джерелознавства (розділи 1-2), основні види джерел особового походження (розділи 3-7) та практика роботи із зазначеними джерелами (розділи 8-9). Отже, ми бачимо, що основну увагу автор надала

характеристиці основних видів джерел, що, на наш погляд, є абсолютно виправданим.

У першому розділі «Поняття та особливості джерел особового походження» розкривається понятійний апарат проблеми. Автор зосереджується на тлумаченні комплексів таких понять, як «фонд» та «архів», «приватний», «особовий», «фамільний» та «родинний» тощо. Позивною складовою є те, що у підручнику розкрито генезис понять у різних якісно різних методологічних періодах: дореволюційний, радянський, сучасний та в різних джерелознавчих школах: російсько-радянській, сучасній українській і польській. Виклад супроводжується малюнками у вигляді структурних схем, що полегшує розуміння взаємозв'язку дефініцій та структурну підпорядкованість збірок різного характеру.

Другий розділ «Стан та перспективи дослідження джерел особового походження» розкриває історіографію вивчення джерел особового походження. Нажаль, у підручнику розкрито лише, умовно кажучи, вітчизняну історіографію (російську, радянську та українську) і зовсім не аналізуються здобутки в даній галузі зарубіжних вчених, що стало б в нагоді лекторам для порівняння рівня розвитку вивчення даного виду джерел в інших країнах.

Складовою даного розділу є підрозділ «Етапи формування особових архівних фондів», де на українському матеріалі розкрито процес формування особових архівних фондів у системі Національного архівного фонду України, що є важливим елементом підготовки майбутнього фахівця-архівознавця.

Наступні п'ять розділів характеризують різного роду джерела особового походження: мемуари, щоденники, спогади, епістолярне та приватне листування, есеїстику, сповідь, некрологи, записні книжки і літературний запис, автобіографію. На жаль автор навіть не згадала, і звідси не характеризувала, такий важливий вид джерела як аудіовізуальний матеріал: фотографії, кіно документи, відео- та аудіозаписи, адже цей вид у значній мірі має саме особове походження і неабияку цінність для дослідження історії кінця XIX – початку XXI століття, особливо історії сім'ї та окремої особи.

Найбільшим серед розділів є розділ 3 (майже 90 сторінок), присвячений мемуарам, щоденникам та спогадам. Незважаючи на популярність і поширеність даного виду джерел, настільки значна

увага з боку автора здається нам дещо необґрунтованою.

Значним позитивом підручника Марії Казьмирчук є те, що автор не лише характеризує джерела, а й надає практичні рекомендації по їх опрацюванню та аналізу. Особливо цінними, на наш погляд, є загальні принципи та методи внутрішньої та зовнішньої критики, які використовуються щодо мемуарів, щоденників та спогадів (с. 35) і методичні рекомендації з використання епістолярної спадщини (с. 134-135).

Восьмий розділ «Використання джерел особового походження в історичних дослідженнях» показує важливість особових джерел у сучасній історичній науці, аналізується українська законодавча база щодо їх використання, наводяться приклади їх вживання.

Цікавим є поділ на групи публікацій епістоляріїв, серед яких виділяються наступні: 1) публікації окремих листів, коли листування використовується як ілюстрація історичного факту чи дії, при цьому подається кілька листів; 2) публікації великого масиву листів однієї особи до іншої в хронологічному порядку з коментарями; 3) спроби повного видання листів суспільно-політичних діячів у збірниках або окремими виданнями. Це дає уявлення науковцям та студентам про шляхи публікації нововиявлених документів.

Розділ дев'ятий «Особові архівні фонди України та їхнє практичне використання» розкриває особливості особового архівного фонду та різні підходи до групування фондів за змістом документів (виокремлюються підходи російського історика О. Колобова та українських – Г. Казьмирчука та О. Косенко). Окрім того, висвітлюється процес комплектування фондів і послідовність цієї роботи, наводяться основні принципи проведення експертизи цінності документів особового походження, а також пропонується методологічна основа її проведення, що складається з трьох основних компонентів (с. 200). В останніх підрозділах наводяться найбільш значущі архівні фонди особового походження в центральних архівах України та деяких обласних архівах і розкривається практика їх опрацювання та використання.

Досить повним є методичне наповнення підручника, що складається із класичних складових: рекомендованої літератури та контрольних запитань до теми, екзаменаційних питань, завдань для самостійної роботи, словника термінів та понять, іменний та предметний покажчики. Все це значно спрощує для студента роботу з підручником. Натомість бажано було розмістити погодинний план курсу, який читається автором в Київському національному університеті імені

Тараса Шевченка, що дало б змогу фахівцям-лекторам з регіональних університетів уявити загальну погодинну структуру курсу провідного університету країни. Адже в анотації підручника зазначається, що «він розрахований на студентів та викладачів історичних факультетів вищих навчальних закладів» України (с. 2).

Серед окремих недоліків підручника та побажань авторів, які можуть бути вирішені у подальших перевиданнях, вважаємо за необхідне виділити наступні:

– на наш погляд, виклад основного змісту розділів інколи носить занадто академічний характер, що може погіршувати сприйняття основного матеріалу студентами-істориками (розділи 1-2);

– бажано було б поділити рекомендовану літературу до курсу на кілька груп: основна, допоміжна і довідкова. При цьому до останньої внести різного роду путівники та довідники, які допомогли б студентам краще орієнтуватися під час наукової роботи та написанні випускових робіт;

– у книзі не знайшов свого висвітлення, хоча б на рівні рекомендованої літератури, досить важливий для вивчення джерел особового походження, путівник: *Личные архивные фонды в государственных хранилищах СССР: Указатель в 3 т. (М., 1962-1963, 1980)*, де досить повно розписані особові фонди не лише центральних, а й, що особливо важливо, обласних архівів. Навіть знання про їх існування значно б полегшило пошук необхідної джерельної бази при підготовці наукової роботи як з історії, так і з джерелознавства.

Разом з тим, ми тримаємо в руках досить оригінальний і фактично єдиний у вітчизняному джерелознавстві підручник з курсу «Джерела особового походження». Він може слугувати не лише студентам та викладачам, а й широкому колу дослідників, як професійного, так і аматорського гатунку, архівознавцям та джерелознавцям, усім, хто цікавиться генеалогією та дослідженням окремих особистостей і родин.

На завершення, хотілося б побажати молодій і талановитій дослідниці Марії Казьмирчук нової творчої наснаги у підготовці оновленого другого видання такого необхідного усім фахівцям підручника, оскільки тираж першого видання усього лише 300 примірників, чого явно замало. З іншого боку, Київському національному університету імені Тараса Шевченка необхідно клопотати перед Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України про надання цьому неординарному підручнику «грифу» і рекомендувати його до використання на історичних спеціальностях у вузах України з наданням державної підтримки на видання.